

УДК 141.7+1.316.3

DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.3.10>**Пальчинська Мар'яна Вікторівна**

доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії, психології та педагогіки
Одеської національної академії зв'язку імені О. С. Попова
вул. Кузнечна, 1, Одеса, Україна

ВПЛИВ СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИХ ЕЛЕМЕНТІВ КОНСТРУЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТОРУ ВІРТУАЛЬНОГО

Методологічний аналіз віртуального простору дає змогу констатувати, що сучасний соціокультурний процес характеризується зростаючою складністю, нелінійністю розвитку соціальної системи, дивергенцією етнокультурних, соціально-економічних, геополітичних складових частин, поглибленням тенденцій глобальних кризових явищ тощо. Філософський аналіз процесів, властивих сучасному суспільству, вимагає виявлення загальних інтегральних атрибутів соціуму, що дають змогу сформувати моделі подальшого суспільного розвитку.

Соціальний простір як предмет аналізу в контексті цього дослідження актуалізує проблему взаємозалежності з віртуальним простором. Віртуальний простір стає невід'ємним атрибутом сучасного суспільства та визначає вектори соціальних перетворень у різних соціальних сферах – економіці, політиці, культурі, релігії тощо, динаміка яких корелює з особливостями конкретного суспільства, а також виступає як один із чинників впливу на соціалізацію особистості.

Процес конструювання соціального світу викликаний тим, що люди, намагаючись отримати знання про навколишній світ, створюють соціальний простір за допомогою знаків і символів, що дає змогу здійснювати ефективну соціальну взаємодію. Конструювання соціального простору сучасного суспільства неможливе без урахування специфіки трансформаційних процесів, притаманних суспільству в глобальному масштабі, зокрема, становлення інформаційного суспільства, під впливом якого склалася нова комунікаційна система, яка внесла істотні зміни в сучасну культуру та справляє суттєвий вплив на життєдіяльність людини в умовах впливу потужних інформаційних потоків на людську свідомість, при цьому подальший розвиток інформаційного суспільства неможливий без створення ще більш потужних інформаційних систем.

У процесі освоєння людиною навколишнього світу відбувається опрідечування інформації, фіксація її в соціальній пам'яті. Та частина інформації, яка сприяє розвитку системи, допомагає встановити найбільш оптимальні відносини у взаємодіях між окремими індивідами і співтовариствами, а також між природою і суспільством, закріплюється у штучній, надбіологічній програмі існування. Подальший розвиток суспільства в сучасних умовах неможливий без посилення інформаційного потенціалу конкретного суспільства, впровадження нових інформаційних технологій та інформаційних систем у процеси, які пов'язані з конструюванням та відтворенням індивідуального та соціального буття.

Ключові слова: соціальний простір, віртуальний простір, системоутворюючі елементи, соціальна взаємодія.

Вступ. Актуальність обраної теми полягає в тому, що вплив системоутворюючих елементів конструювання соціального простору на функціонування простору віртуального в умовах становлення інформаційного суспільства має свої особливості. Інфокомунікаційні технології, на відміну від усіх попередніх комунікаційних систем минулого, конструюють, у тому числі, символічний простір, що має віртуальний характер. Це сприяє акцентуванню дослідницької уваги на тих механізмах впливу, які мають системоутворюючі елементи, соціального простору на простір віртуальний.

Процеси, пов'язані з конструюванням соціального простору суспільства, проаналізовані в роботах О. Балла, Н. Багдасарьяна, П. Бурдье, О. Войскунського, П. Бергера, Т. Лукмана, Е. Гідденса, Н. Лумана, Дж. Серла, П. Штомпки, В. Ядова та ін. У них зазначається соціокультурна варіативність життєдіяльності сучасної людини, констатується збільшення різноманіт-

ності соціокультурних практик, виділяються характеристики найбільш впливових елементів, які впливають на конструювання соціокультурного простору сучасного суспільства.

Результати. В основі теоретичного конструювання соціального простору знаходиться його розуміння як єдності елементів соціокультурної системи. Уявлення про суть соціокультурної системи, що впливає з тріади П. Сорокіна (соціокультурна система як єдність соціальної системи, культури і особистості), вимагає визначення області їх взаємного перетину. Система є формою розрізнення, тобто має дві сторони: систему (як внутрішню сторону форми) і навколишнє середовище (як зовнішню сторону форми): «Це означає, що все, що можна описати і спостерігати за допомогою цього розрізнення, відноситься або до системи, або до навколишнього середовища. Те, що розділяє обидві сторони форми – межа між системою і навколишнім середовищем, – позначає єдність форми і саме тому не може бути зарахована ні до однієї, ні до іншої сторони. Межа існує лише як вказівка перетнути її» [13, с. 106; 14, с. 88]. Концепція соціального конструювання постулює, що соціальний простір тією чи іншою мірою створюється, конструюється людиною, при цьому визначення «соціальне» підкреслює, що він конструюється неодмінно в рамках соціальної взаємодії.

Будь-яка людина, включена в соціальні відносини, стає особистістю і бере участь у соціальному конструюванні, що відбувається як на індивідуальному, так і на соціальному рівнях. Цей процес, насамперед, здійснюється в повсякденності у формі типових уявлень, які притаманні певній суспільній системі. Людина, створюючи своїми повсякденними діями конструкти індивідуального буття, тим самим бере участь також у конструюванні соціального простору, в якому відбувається її життєдіяльність, хоча рівень індивідуального конструювання також важливий з огляду на ту протидію, яка, спільно із груповим конструюванням, викликає протиріччя, що спонукає особистість до розвитку: «Створювання і творча діяльність, щоб бути успішними, повинні орієнтуватися на природні обмеження у вигляді власних шляхів еволюції складних систем, спектрів їх структур-атракторів, які визначаються внутрішніми властивостями найскладніших систем, самого навколишнього світу. Не все, що завгодно, можна здійснити, сконструювати, побудувати, а тільки те, що узгоджено із внутрішніми тенденціями» [10, с. 9]. Цим також зумовлена важливість поняття «інтерсуб'єктивність», яке посідає одне з центральних місць у теоріях соціального конструювання.

Системоутворюючі елементи – базові складники будь-якої системи, яким притаманний певний вид взаємодії. Одними з провідних системоутворюючих елементів соціального конструювання є простір та час, що виступають конституюючим фактором будь-якої соціальної взаємодії. Також до системоутворюючих елементів конструювання соціального простору варто зарахувати:

- систему цінностей конкретного суспільства;
- комунікацію, оскільки суспільство відтворюється, в тому числі, у вигляді актів комунікативного характеру;
- соціальну взаємодію суб'єктів або груп;
- інтерсуб'єктивність;
- узгодженість соціально-рольових очікувань.

Процес конструювання соціального простору зумовлено тим, що люди, намагаючись отримати знання про навколишній світ, відтворюють його за допомогою знаків і символів, що дає їм змогу захищатися від невизначеності та встановлювати взаємозв'язок і здійснювати взаємодії, які є необхідною умовою соціальної життєдіяльності. Впевнитися в адекватності власних уявлень людина може лише за допомогою досвіду взаємодії із соціальним середовищем. Значущість спілкування для конструювання буття в цьому аспекті є очевидною, оскільки спілкування є середовищем, в якому здійснюються соціальні інтеракції: «Комунікативний світ спирається на те, що повідомлення в ньому виявляються відправленими, прийнятими та зрозумілими. Різноманіття диференційованих узгоджених дій, які затребувані сучасною складною соціальною організацією, залежить від того, наскільки в ній гарантовано взаєморозуміння» [15, с. 163]. Цим зумовлена важливість поняття «інтерсуб'єктивність», яке посідає одне з центральних місць у рамках теорії соціального конструювання.

Варто зазначити, що в теорії соціального конструювання не робиться особливого акценту на певній особистості (до цього, зокрема, апелюють критики теорії, які стверджують, що за такого підходу суб'єктивність фактично втрачається, а індивід, наділений певними соціальними ролями, перетворюється на просту в системі соціальної взаємодії). Проте теорія соціального конструювання заперечує безумовну підпорядкованість людей структурам, прагнучи показати діалектику взаємин індивіда та суспільства.

Ця модель знайшла яскраве втілення в концепції «соціальної дії» М. Вебера, де вперше було зроблено такий явний акцент на суб'єктивному характері цілепокладання. За Вебером, у житті людина постійно здійснює вибір між величезною кількістю суперечливих життєвих позицій і, ставлячи за мету, «зважає і робить вибір між цінностями» [6, с. 348]. Концепція Вебера має безпосереднє відношення до т. зв. активістської моделі соціальної дії: соціальний світ трактується не як сукупність жорстко регламентованих норм і правил, але як «незавершене творіння», що добудовується у спілкуванні. Соціальні утворення розглядаються Вебером як соціальні елементи, що походять від соціальних дій індивідів. Саме за допомогою «оповсякденювання» як спадного процесу рутинізації культури встановлюється соціальний порядок.

Соціальна дія як «випереджаюче відображення» передбачає, що дотримання норм вимагає більш-менш вільної згоди на те з боку індивіда [11]. У соціальній дії завжди присутні два моменти: суб'єктивна мотивація індивіда, який вкладає у свій акт певний сенс, і орієнтація на поведінку інших людей. Соціалізація і формування соціального буття індивіда в рамках такого підходу виступає активним процесом. Вебер вважав передумовою свідомості соціального світу результат інтерсуб'єктивної домовленості, аналогічно тому, як у повсякденному житті людьми приймається на віру факт існування світу, що відповідає їхнім розумовим поняттям. Сама можливість соціальної дії не усвідомлювалася Вебером як проблема там, де він вбачав елементарну одиницю соціального життя – осмислену соціальну дію.

На думку А. Шюца, що намагався пояснити соціальні феномени у співвіднесенні з тим «передбачуваним змістом», «сам діючий пов'язує зі своєю дією, може стати повністю доступним і зрозумілим лише за допомогою дослідження феноменології природної установки» [19, с. 199]. З ім'ям Шюца пов'язане становлення феноменологічної соціології, що досліджує процес соціального конструювання з точки зору втілених у ньому форм людської діяльності та інтерпретації. Відштовхуючись від ідей Е. Гуссерля, феноменологічна соціологія показує, як людина конструює світ і як світ конституюється в її свідомості. Конструювання соціального світу розглядається, передусім, як «світ значень, пережитих і інтерпретованих людьми в їх повсякденному житті» [19, с. 482], і головним завданням є виявлення загальних правил приписування значень, що дають змогу створити зрозумілий і передбачуваний мір.

У контексті інтерпретації Шюца суспільство є явище, створене і постійно відтворюване у взаємодії індивідів. Це своєрідна «сума об'єктів і подій у соціокультурному світі в тому вигляді, в якому вони сприймаються в досвіді повсякденного мислення людей, що живуть повсякденним життям серед інших людей, пов'язаних із ними безліччю відносин і взаємодій» [19, с. 202]. Саме думка про «життєвий світ» як про світ довіри, світ донаукової, природної установки, відкритого нам без питань, найбільше цікавила Шюца в теорії Гуссерля. Цей світ і є основою об'єктивно існуючого суспільства, який прагнуть зрозуміти його, але також можуть його конструювати: «Існування інших людей, їх свідоме життя, можливість взаємної комунікації, історична даність соціальної організації і культури так само, як і світ природи, приймаються людиною в якості даності» [19, с. 482].

Соціальний простір у повсякденному житті, відповідно до теорії соціального конструювання, здається вже об'єктивним, закріпленим традиціями суспільства, і його найважливіші елементи систематизовані в зразках, які, як здається індивідам, є незалежними: «Соціальний світ як об'єктивно осмислений світ передує своєму конструюванню індивідами, але без цього конструювання буденна реальність існувати не може» [20, с. 66]. Світ, що сприймається як само по собі зрозуміле в рамках природної установки, постійно інтерпретується, і соціальне конструювання, що має своєю метою соціальний порядок, – це продукт людських дій, дина-

мічний процес соціального відтворення, «сукупність всіх об'єктів і явищ соціокультурного світу, яким він представляється повсякденній свідомості людей, які живуть серед інших людей і пов'язані з ними різноманітними відносинами взаємодії» [19, с. 403].

У повсякденному житті ми також користуємося вже готовими загальними знаннями, набутими у процесі соціалізації, вибираючи ті, які, на наш погляд, відповідають соціальному контексту, і конструємо нові у процесі соціальних взаємодій. Таким чином, зважаючи на відсутність можливості вичерпного розуміння іншого, ми спільно у процесах соціальної взаємодії творимо загальну реальність, яка дає нам змогу більш-менш ефективно співіснувати. Будучи не в силах повністю зрозуміти внутрішній світ іншого, ми конструємо зовнішній, зрозумілий, конвенціональний світ, світ зі своїми умовностями, правилами, традиціями, обрядами тощо. Світ повсякденного життя є рутинною, загальноприйнятою, сконструйованою соціальною практикою. Метою конструювання є пристосування до світу, полегшення життя в ньому, але оскільки повне взаєморозуміння неможливо, неможлива й ідеальна конструкція.

Викладені вище ідеї, передусім узагальнення та систематизація структур соціального світу, проведені А. Шюцем, стали основою роботи Т. Лукмана і П. Бергера «Соціальне конструювання реальності», ключовими концептами якої є реальність і знання. На думку авторів роботи, передумови виникнення таких конструкцій суспільства, як соціальні інститути, необхідно шукати в біологічних особливостях людини, які не дозволяють йому достатньою мірою стабілізувати своє існування. Таким чином, прагнення скоординувати соціальне життя є антропологічною необхідністю, соціальний порядок є і людським продуктом, і безперервним людським виробництвом. Головною цінністю процесу соціального конструювання реальності є знання, оскільки всі дії індивідів пов'язані з наявністю в них певного знання. Знання є не тільки соціальним продуктом, але й інструментом зміни суспільства, а пізнання та усвідомлення соціального світу вже означає крок на шляху до його зміни.

В основі теоретичного конструювання знаходиться розуміння соціальної системи як єдності елементів і зв'язків у процесі соціальної взаємодії. Соціальне буття являє собою упорядковану систему соціальної взаємодії, яка є інтерсуб'єктивним світом. Ця реальність інтерпретується людьми, має для них суб'єктивну значущість, вона «виявляється об'єктивованою, тобто конституйованим порядком об'єктів, які були позначені як об'єкти до моєї появи на сцені» [2, с. 41]. До сутнісних характеристик соціального світу Бергер і Лукман зараховують такі діалектичні аспекти:

- екстерналізація (суспільство як суспільний продукт);
- об'єктивація (суспільство як об'єктивна реальність);
- інтерналізація (людина як суспільний продукт).

У результаті соціалізації та пристосування до суспільних норм індивід виявляється здатним змінювати навколишній світ відповідно до своїх установок, хоча можливість таких змін значною мірою обмежена наявними соціальними інститутами та об'єктиваціями. Таким чином, соціальний світ повсякденності «підтримує себе шляхом втілення в рутину» [2, с. 241], що і становить суть інституціоналізації. Крім цього, він також підтримується у взаємодії індивіда з оточуючими, головним чином, у спілкуванні, причому значимі інші, хоча і займають центральне положення в цьому процесі, не є єдиними його учасниками, важливі також і менш значущі соціальні суб'єкти.

Теорія соціального конструювання Бергера і Лукмана не розкриває в онтологічному аспекті проблем буття, тобто того, чим є соціальний простір незалежно від свідомості людей, вона прагне розкрити ті механізми, які дають людям змогу спільно конструювати соціальні взаємодії. Питання стосовно відповідності цієї конструкції не є першочерговим, важливим є те, наскільки вона соціально схвалена, оскільки за допомогою певних соціальних конструкцій у процесі співіснування людей вирішуються практичні проблеми. Системоутворюючим принципом цієї концепції є виявлення механізмів, завдяки яким будується реальність, як вони спільно організовуються, який у результаті соціального конструювання має не онтологічний, а виключно соціальний зміст.

Один з основних проблемних аспектів аналізу системоутворюючих елементів соціального простору полягає в тому, чи відбувається пізнання і конструювання в якомусь соціальному просторі або ж воно неминуче обмежене лише індивідуальною свідомістю, а соціальність – лише абстракція, що являє собою насправді деяку схожість уявлень у індивідів.

Тому теорія соціального конструювання досліджує ці процеси як із точки зору індивіда, так і з точки зору соціуму, аналізуючи при цьому структури, які виникають. Вихідним є положення, що конструювання реальності спочатку відбувається в індивідуальній свідомості (при цьому важливим є те, що індивідуальна свідомість формується в процесі соціалізації, яка відбувається під впливом соціальних норм на людину), а потім ці індивідуальні смисли необхідно скоординувати з іншими людьми, причому ця координація має відбуватися безперервно. Повсякденне життя розуміється як упорядкована реальність, що являє собою інтерсуб'єктивний світ, де, на думку будь-якого індивіда, його природна установка відповідає природній установці інших людей.

Ця реальність інтерпретується людьми, має для них суб'єктивну значимість, вона «виявляється об'єктивованою, тобто конституюваною порядком об'єктів, які були позначені як об'єкти до моєї появи на сцені» [2, с. 41]. Найважливішою знаковою системою є мова, яка являє собою сховище накопичених значень і життєвого досвіду, що передаються наступним поколінням. Мова здатна виходити за межі ситуації «тут-і-тепер» і з'єднувати різні зони повсякденного життя, інтегруючи їх у значиме ціле. Мова робить зрозумілою і «реальнішою» мою суб'єктивність не тільки для партнера у бесіді, але і для мене самого. Мова є «і основою, і інструментом колективного запасу знання» [2, с. 114], до мови може бути застосована метафора «конструктор реальності».

Завдяки соціальному конструюванню люди мають змогу адаптуватися до об'єктивно існуючої соціальної системи, яка повністю не підлягає осмисленню. Важливо не тільки те, як певна конструкція дозволяє особистості існувати у суспільстві, але й те, як вона допомагає соціальній взаємодії. Теорія соціального конструювання не заперечує впливу патернів на особистість і не стверджує безмежної свободи людини в конструюванні соціального простору, крім того, вона пояснює, як створені моделі поведінки, які можуть впливати на життя індивідів.

Значна частина повсякденних взаємодій у принципі має ритуалізований характер (під ритуалом тут розуміється стандартизований набір дій, що здійснюються в ситуаціях, що пропонуються традицією), причому коріння цього явища – в бажанні частково звільнитися від тієї величезної кількості рішень, які кожен із нас має приймати.

Дж. Серл пропонує бачення проблеми соціального конструювання, виходячи з того, що людське суспільство починається не з соціальної реальності, оскільки соціальність, заснована на колективній інтенціональності, властива і тваринам, а з інституціональної реальності, яка є можливою лише на основі біологічної здатності людини до символізації. Символ, особливо в мові, забезпечує перехід від біологічної до надбіологічної форми організації життєдіяльності – культури. Процес приписування об'єктам символічних функцій і перетворення їх на інституційні об'єкти Серл описує за допомогою двох категорій: конститутивних правил і перформативних речень, причому обидві ці категорії взаємопов'язані і для них велике значення має конвенціональний контекст: «Соціальні об'єкти завжди конструюються соціальними діями; і, в цьому сенсі, об'єкт – тільки триваюча можливість дії» [16, с. 12].

Пояснюючи природу соціальних інститутів, Серл вважає, що людина слідує тим диспозиціям, які розвинулися в ній під впливом сукупності конститутивних правил: «Ключем до вирішення проблеми існування соціальної реальності є поняття про колективно впізнані декларації статусних функцій, з яких будуються всі інститути нашої цивілізації» [16, с. 16]. Люди не підсвідомо слідує цим правилам, але розвивають низку диспозицій, які дозволяють сприймати правила складних суспільних інститутів. Велика кількість інституціональних фактів може бути створена шляхом перформативних висловлювань: «...конструктивне правило дозволяє функції накладатися на мовну дію, тільки коли виконання цієї мовної дії у відповідних обставинах може створювати накладення цієї функції і таким чином створювати новий інституційний факт» [16, с. 17]. Інституційна реальність народжується перформативно, тому мову Серл

тракує як інституційну реальність: «Щоб мати інституціональні факти взагалі, суспільство повинно мати принаймні примітивну форму мови, в цьому сенсі інститут мови – логічно первинний щодо інших інститутів. З цієї точки зору мова – базисний соціальний інститут у тому сенсі, що всі інші припускають мову, але мова не припускає інших» [16, с. 19]. Серл виокремлює такий аспект соціального конструювання, як некерованість цього процесу, яка проявляється у розбіжності між моделлю і результатом – дуже поширене явище в контексті соціального конструювання. У рамках цієї теорії соціального конструювання реальності підкреслюється, що соціальний порядок є лише продуктом людської діяльності, безперервним людським виробництвом, і жодного іншого онтологічного статусу йому приписати не можна. Якщо система соціальної взаємодії постійно не відтворюється в повсякденних практиках індивідів, вона перестає існувати: «Той факт, що набір деяких відносин конструює умови істинності деякого поняття і той факт, що ці відносини зазвичай підсумовуються в підсумковому понятті <...> не тягне за собою, що слово, що виражає це поняття, не може бути визначено» [12, с. 16].

Ключове питання полягає в тому, яким чином кожна особистість може знати, що її конструкції, її світосприйняття є адекватним. По-перше, людина може судити про це на основі досвіду соціальної взаємодії. Конструювання індивідуального та соціального буття, безумовно, залежить від біологічних, когнітивних, соціальних, культурних та ін. умов, у будь-якому разі, зрештою, визначається власним досвідом суб'єкта. Будь-яке знання прив'язане до дії, воно виступає як засіб організації досвіду. У цьому сенсі конструювання нерозривно пов'язане із соціальною практикою. По-друге, критерієм адекватності інтерпретації світу можуть бути інші люди. Тому ми робимо висновок щодо значимості спілкування для конструювання реальності: спілкуванням є фактично те середовище, в якому здійснюється реальність.

Теорія соціального конструювання не заперечує факту «влади соціального», того, що створені поколіннями суспільні інститути перетворюються на форму примусу і людина створює соціальний простір, який, врешті-решт, її обмежує. Тому конструювання соціального світу, згідно з П. Бурдьє, здійснюється завдяки структурам габітусу, що формують розумові і поведінкові установки індивідів, причому ці структури мають соціальний генезис і засвоюються у процесі соціалізації. Структури габітусу можуть мати і мовний характер, але найбільш суттєві приписи, що формують габітус, передаються, згідно із Бурдьє, поза промови і свідомості. Соціальний світ прагне сприйматися як очевидний, тому завдяки габітусу ми отримуємо соціальний світ, який здається очевидним: «Можна зобразити соціальний світ у формі багатовимірного простору, побудованого за принципами диференціації та розподілу, сформованого сукупністю діючих властивостей в розглянутому соціальному універсумі» [5, с. 15]. Більша частина наших дій, особливо тих, які виникають із габітусу, – дії спонтанні, хоча вони не є вимушеними. Ілюзія перебування у сконструйованій власній реальності ніколи не буває настільки повною, як коли люди діють, слідуючи схемам свого габітусу. Практика, на його думку, скоріше неусвідомлена, ніж усвідомлена поведінка індивіда, що підкоряється правилам, які інтерналізовані із зовнішнього середовища у процесі активної взаємодії з ним: «Що існує, так це простір відносин, який настільки ж реальний, як географічний простір» [5, с. 18]. Виходячи із судження про цілераціональні дії, він робить висновок, що індивіди керуються у своїй поведінці якоюсь соціальною нормою, чий вплив вони навряд чи усвідомлюють.

Сам зміст соціальної системи має подвійне значення: з одного боку, він є продуктом організаційної діяльності людей, а з іншого – полем діяльності, спрямованої на розвиток і вдосконалення системи. Така подвійність змісту соціуму зумовлює лише порівняну стійкість його структурних компонентів внаслідок активного впливу на їх розвиток суб'єктивного фактора. Ця обставина і породжує нелінійність соціальних змін у процесі розвитку сучасного соціуму. Саме ці ознаки соціальної системи – її нелінійність і відкритість – виступають як необхідні умови для «...виникнення процесів самоорганізації та саморозвитку у процесі відтворення структур інформаційного суспільства» [8, с. 37]. Узагальнюючи погляди на сутність соціального конструювання, можемо зазначити, що конструювання соціального простору – це відтворення певної соціокультурної системи індивідами в процесі соціальної взаємодії.

Процеси інформатизації та віртуалізації суспільства мають «соціотехнічний» характер [1, с. 86], виступають базисом науково-технічного та соціально-економічного розвитку, будучи відмінною рисою розвинених у технічному сенсі країн та справляють істотний вплив на систему соціальної взаємодії. Відбувається прогресивно наростаюче використання інформаційних технологій (зокрема комп'ютерних технологій та технологій віртуальної реальності): «Інформатизація суспільства істотним чином впливає не тільки на коеволюцію природи і суспільства, а й стає важливим ресурсом подолання соціальних ризиків, породжуючи водночас нові» [7, с. 193]. При цьому інформатизація суспільства постає як сукупність взаємопов'язаних технічних, економічних, політичних і соціокультурних чинників, які забезпечують широкомасштабний інформаційний обмін у соціумі з метою подальшого його розвитку та має бути органічно пов'язана із підвищенням інтелектуального потенціалу особистості, що сприяє підвищенню інформаційного потенціалу суспільства.

Накопичення інформації та розвиток засобів інформаційного обміну призвело до того, що людська цивілізація стала глобальною складною і диференційованою системою: «Обмін інформацією в людському суспільстві – проблема, до якої в наш час зазначається цілком закономірне різке зростання інтересу. Це пов'язано, передусім, із тим, що за останні десятиріччя зросло значення інформації, підвищилася її вага в соціальних організаціях, змінилося її співвідношення з іншими факторами суспільного прогресу. Інформація набуває дедалі більшої цінності не тільки як умова успішної практичної діяльності людей, а й сама по собі» [18, с. 6]. У цьому контексті віртуальний інформаційний простір виступає як міра необхідного під час соціальних перетворень: «Більш конструктивні теорії, що намагаються виявити культурні наслідки виробництва, розподілу та обробки інформації, що стали конституюючими умовами тих соціальних структур, які виникли в промислово розвинених країнах під впливом комп'ютерної революції. Це, своєю чергою, викликає дискусії про те, яким чином таке нове значення інформації має оцінюватися з точки зору суспільства» [4, с. 107].

Інформація, що надходить у свідомість людини за допомогою використання ресурсів віртуального простору, інтеріоризується свідомістю, перетворюється на знання, на основі якого, у тому числі, конструюється соціальний простір сучасного суспільства і здійснюються соціальні комунікації, тобто відбувається екстеріоризація соціального досвіду: «інформація є вибором, що запам'ятовується, одного варіанта з кількох можливих і рівноправних» [17, с. 13], причому ця дефініція не суперечить іншим визначенням інформації. Наприклад, динамічна теорія інформації дає пояснення тому, як відбувається у свідомості людини переробка інформації, проводиться знання, необхідне в соціальній діяльності й соціальному конструюванні.

Вплив системоутворюючих елементів конструювання соціального простору на функціонування простору віртуального в умовах становлення інформаційного суспільства має свої особливості. Інфокомунікаційні технології, на відміну від усіх попередніх комунікаційних систем минулого, конструюють, у тому числі, символічний простір, що має віртуальний характер. Нині відбувається стрімке формування суспільства знання, якому притаманні такі пов'язані між собою детермінанти, як безпрецедентне зростання інформаційної насиченості практично всіх сфер суспільної системи, входження інформаційно-комунікаційних технологій у життєдіяльність соціуму і людини, докорінні зміни моделей соціальної взаємодії тощо. Це призводить до того, що саме в інформаційному типі суспільного устрою інформаційно-комунікаційні технології відіграють значну роль у життєдіяльності людини. В результаті їх впливу на людину формується певна модель навколишнього соціального світу, яка, своєю чергою, використовується для конструювання соціального простору.

Сучасна інформаційно-комунікаційна система, на відміну від усього попереднього історичного досвіду минулого, конструює символічний простір, що володіє віртуальним характером і через це має свою специфіку: «Символічне існування людей повністю охоплене, повністю занурене у віртуальні образи, у вигаданий світ, світ, в якому зовнішні відображення знаходяться не просто на екрані, через який передається досвід, але самі стають досвідом» [9, с. 351]. Цей простір не є деякою даністю, а є об'єктом діяльності, як індивідуальної, так і колективної.

Інформація, віртуальна комунікація, віртуальна взаємодія стають необхідним ресурсом для реалізації нового етапу соціального розвитку, який, своєю чергою, призводить до змін, резервуючи потенціал подальших можливих соціальних трансформацій: «На початку XXI перетворююча діяльність людини почала ґрунтуватись на інформації» [7]. Інформація виступає як інтегративне відображення всього комплексу соціальної практики в різних структурах суспільного буття, що свідчить про відображення інформацією не тільки закономірностей розвитку соціуму, але так само і фундаментальних проблем, невирішеність яких зумовлює деяку стохастичність в орієнтації вектору суспільного розвитку. У цьому контексті інформація тісно пов'язана із закладеними в соціальній системі ресурсами розвитку.

Вплив системоутворюючих елементів конструювання соціального простору корелює із функціонуванням простору віртуального. Усі видозміни базових системоутворюючих елементів знаходять у просторі віртуальному своє відображення, що дає змогу індивідові розширювати можливі вектори майбутньої практичної діяльності, втілювати їх, змінюючи соціокультурне середовище. Відбувається перетворення інформації індивідом, коли отримане знання дозволяє не тільки відтворювати соціальний світ, а й моделювати свій віртуальний інформаційний простір.

У контексті інформаційної моделі властивості когнітивної системи (наприклад, свідомості) розуміються не тим, що «відбиває» світ, а таким, що займається «обчисленням», тобто переробкою інформації. Це дало змогу дійти до визначення свідомості і «правомірно інтерпретувати її як емерджентну інформаційну властивість (здатність) когнітивної системи як свого роду керуючий логічний пристрій, який не еквівалентний фізичним властивостям нейронних структур мозку, фізичним (нейробіологічним і фізіологічним) пристроям, на роботі яких він базується. При такому інформаційному підході до свідомості дуалізм фізіології людини і його психіки виявляється легко переборним. Психіка (мислення, свідомість тощо) – це комплекси свого роду логічних пристроїв, що функціонують на інформаційних рівнях активності когнітивної системи» [3, с. 72–73].

Висновки. Аналізуючи вищенаведене, можна зробити певні висновки. В умовах техноінформаційної цивілізації суб'єкт пізнання – це людина, яка використовує інформацію безпосередньо як засіб конструювання свого індивідуального та соціального буття, формуючи з її допомогою свої цілі і визначаючи спрямованість і структуру дій, постійно долаючи невизначеність, яка об'єктивно присутня в соціальній практиці. Особистість також виступає джерелом власної інформації, відображаючи свої уявлення і ставлення до будь-яких подій. Таким чином, ще одним важливим елементом у соціальному конструюванні на сучасному етапі є інформаційне середовище віртуального простору. Істотним тут є те, що саме особистість створює і формує його.

Конструювання соціального простору сучасного суспільства неможливе без врахування специфіки трансформаційних процесів, притаманних суспільству у глобальному масштабі, зокрема, становлення інформаційного суспільства, під впливом якого склалася нова комунікаційна система, яка внесла істотні зміни в сучасну культуру та надає суттєвий вплив на життєдіяльність людини в умовах впливу потужних інформаційних потоків на людську свідомість, при цьому подальший розвиток інформаційного суспільства неможливий без створення ще більш потужних інформаційних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев А. Информационные ресурсы и технологии начала XXI века. *Эко*. 2000. № 6. С. 84–100.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. Москва : «Медиум», 1995. 323 с.
3. Бескова К. Феномен сознания / К. Бескова, И. Герасимова, И. Меркулов. Москва : Прогресс-Традиция, 2009. 367 с.
4. Бехманн Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / пер. с нем. Антоновского А., Гороховой Г., Ефременко Д., Каганчук В., Месяц С. Москва : Логос, 2010. 248 с.

5. Бурдые П. Социология социального пространства. Москва : Институт экспериментальной социологии; Санкт-Петербург : Алетейя, 2007. 288 с.
6. Вебер М. Избранные произведения: пер. с нем. / М. Вебер; сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; предисл. П.П. Гайденко. Москва : Прогресс, 1990. 808 с.
7. Игнатъев В. Социальная система как информационное взаимодействие. URL: <http://ayp.ru/library/sotsialnaya-sistema-kak-informatsionnoe-vzaimodeistvie/1122>
8. Казарян В. Новая познавательная ситуация в исследованиях сложных систем. Москва, 1990. 165 с.
9. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
10. Князева Е. Конструктивизм в эпистемологии и науках о человеке (материалы «круглого стола»). *Вопросы философии*. 2008. № 3. С. 3–9.
11. Кожевников С. Социум в структурах жизненного мира: методологический инструментарий исследования. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag022008/01Kozhevnikov.pdf>
12. Левин С. Метафизика и общая теория социальной реальности Дж. Сёрла. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/metafizika-i-obschaya-teoriya-sotsialnoy-realnosti-dzh-syorla>
13. Луман Н. Общество как социальная система / Пер. с нем. А. Антоновский. Москва : «Логос», 2004. 232 с.
14. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / пер. с нем. пер. И.Д. Газиева; под. ред. Н.А. Головина. Санкт-Петербург : Наука, 2007. 648 с.
15. Назарчук А. Идея коммуникации и новые философские понятия XX века. *Вопросы философии*. 2011. № 5. С. 157–166.
16. Серл Дж. Конструирование социальной реальности. URL: <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/searle.htm>
17. Чернавский Д. Синергетика и информация. Москва : Наука, 2004.
18. Черри К. Человек и информация. Москва : Прогресс, 1972.
19. Щюц А. Мир, светящийся смыслом / Пер. с нем. и англ. Москва : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. 1056 с.
20. Natanson M. Anonymity: A Study in the Philosophy of Alfred Schutz. Bloomington, Indiana : Indiana University Press, 1986. P. 66.

REFERENCES

1. Alekseev A. Informatsionnyie resursyi i tehnologii nachala XXI veka. *Eko*. 2000. #6. S. 84–100.
2. Berger P. Sotsialnoe konstruirovaniye realnosti. Traktat po sotsiologii znaniya / P. Berger, T. Lukman. Moskva : «Medium», 1995. 323 s.
3. Beskova K. Fenomen soznaniya / K. Beskova, I. Gerasimova, I. Merkulov. Moskva : Progress-Traditsiya, 2009. 367 s.
4. Behmann G. Sovremennoye obschestvo: obschestvo riska, informatsionnoye obschestvo, obschestvo znaniy / per. s nem. Antonovskogo A., Gorohovoy G., Efremenko D., Kaganchuk V., Mesyats S. Moskva : Logos, 2010. 248 s.
5. Burde P. Sotsiologiya sotsialnogo prostranstva. Moskva : Institut eksperimentalnoy sotsiologii; SPb.: Aleteya, 2007. 288 s.
6. Veber M. Izbrannyye proizvedeniya : per. s nem. / sost., obsch. red. i poslesl. Yu.N. Davyidova; predisl. P.P. Gaydenko. Moskva : Progress, 1990. 808 s.
7. Ignatev V. Sotsialnaya sistema kak informatsionnoye vzaimodeystvie. URL: <http://ayp.ru/library/sotsialnaya-sistema-kak-informatsionnoe-vzaimodeistvie/1122>
8. Kazaryan V. Novaya poznavatel'naya situatsiya v issledovaniyah slozhnyih sistem. Moskva, 1990. 165 s.
9. Kastels M. Informatsionnaya epoha: ekonomika, obschestvo, kultura. Moskva : GU VShE, 2000. 608 s.
10. Knyazeva E. Konstruktivizm v epistemologii i naukah o cheloveke (materialyi «kruglogo stola»). *Voprosyi filosofii*. 2008. # 3. S. 3–9.
11. Kozhevnikov S. Sotsium v strukturah zhiznennogo mira: metodologicheskiy instrumentariy issledovaniya. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag022008/01Kozhevnikov.pdf>

12. Levin S. Metafizika i obschaya teoriya sotsialnoy realnosti Dzh. SYorla. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/metafizika-i-obschaya-teoriya-sotsialnoy-realnosti-dzh-syorla>
13. Luman N. Obschestvo kak sotsialnaya sistema / Per. s nem. A. Antonovskiy. Moskva : «Logos», 2004. 232 s.
14. Luman N. Sotsialnyie sistemyi. Ocherk obschey teorii: per. s nem. / per. I.D. Gazieva; pod. red. N.A. Golovina. SPb.: Nauka, 2007. 648 s.
15. Nazarchuk A. Ideya kommunikatsii i novyye filosofskie ponyatiya HH veka. *Voprosy filosofii*. 2011. № 5. S. 157–166.
16. Serl Dzh. Konstruirovaniye sotsialnoy realnosti. URL: <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/searle.htm>
17. Chernavskiy D. Sinergetika i informatsiya. Moskva : Nauka, 2004.
18. Cheri K. Chelovek i informatsiya. Moskva : Progress, 1972.
19. Schyuts A. Mir, svetyaschiysya smyslom / Per. s nem. i angl. Moskva : «Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya» (ROSSPEN), 2004. 1056 s.
20. Natanson M. Anonymity: A Study in the Philosophy of Alfred Schutz. Bloomington, Indiana : IndianaUniversityPress, 1986. P. 66.

Palchynska Mariana Viktorivna

Doctor of Philosophical Science, Associate Professor,
Head of the Department of Philosophy and History
of the Odessa National A. S. Popov Academy of Telecommunications
1, Kuznechna str., Odesa, Ukraine

THE INFLUENCE OF SYSTEM-FORMING ELEMENTS OF THE CONSTRUCTION OF SOCIAL SPACE ON THE FUNCTIONING OF THE VIRTUAL SPACE

Methodological analysis of virtual space allows to state that the modern socio-cultural process is characterized by increasing complexity, non-linear development of the social system, divergence of ethno-cultural, socio-economic, geopolitical components, deepening tendencies of global crisis phenomena, etc. Philosophical analysis of the processes inherent in modern society requires the identification of the common integral attributes of society, which allow us to form models of further social development.

Social space as a subject of analysis in the context of this study actualizes the problem of interdependence with virtual space. Virtual space is becoming an integral attribute of modern society and determines the vectors of social transformation in different social spheres – economy, politics, culture, religion, etc., the dynamics of which correlate with the characteristics of a particular society, and also acts as one of the factors influencing the socialization of the individual.

The process of constructing the social world is caused by the fact that people, trying to gain knowledge about the outside world, create social space with the help of signs and symbols, which allows for effective social interaction. Constructing the social space of modern society is impossible without taking into account the specifics of the transformation processes inherent in the society on a global scale, in particular, the formation of an information society, under the influence of which a new communication system, which has made significant changes in modern culture, and has a significant impact on human life powerful information flows to the human consciousness, and further development of the information society is impossible without the creation of an even more powerful information systems.

In the process of development by the person of the surrounding world is the objectification of information, fixing it in social memory. That part of the information that contributes to the development of the system helps to establish the most optimal relationships in the interactions between individuals and communities, as well as between nature and society, is embedded in an artificial, supra-biological program of existence. Further development of society in modern conditions is impossible without strengthening the information potential of a particular society, the introduction of new information technologies and information systems in the processes that are associated with the construction and reproduction of individual and social existence.

Key words: social space, virtual space, system-forming elements, social interaction.